

پژوهشنامه زبان و ادبیات فارسی

سال دوم، شماره ششم، تابستان ۱۳۸۹

ص ۱۶۱-۱۷۲

نگاهی به داستان های بحر پیمایی در قلمرو ادبیات ایران و جهان

دکتر سید مرتضی هاشمی*

چکیده:

در عرصه گسترده و متنوع مضامین در ادبیات جهان، موضوع "سفر" خوش نشسته و بر مبنای آن آثار درخور توجهی پدیدار شده است. علاوه بر قطعات شاعرانه بیشمار در وصف - غالباً- افسونگری و دل انگیزی سفر؛ حماسه ها، قصه ها، رمان ها، داستانها و سفرنامه های بسیار مبتنی بر این پدیده دیرینه زندگی بشر، در پهنه ادبیات به منصفه ظهور رسیده است. بخشی از این آثار که در شمار مشهورترین آثار ادبی است، بر پایه سفرهای دریایی و بحر پیمایی شکل گرفته است. سعی نگارنده در این مقاله، معرفی برخی از مهمترین آثار در این زمینه و نیز مقایسه ای است میان آثار کلاسیک و متقدم ادبیات فارسی و اروپایی (یونانی و لاتینی) و بر شمردن مشترکات و تفاوت های این گونه آثار در دو حوزه مهم ادبیات جهان.

در این بررسی، در می یابیم که در حوزه ادبیات فارسی نیز آثاری ارزشمند به نظم و نثر، به دست توانای ادیبان خوش قریحه و خیالپرداز مجال ظهور یافته که با آثار طراز اول ادبیات جهان در این گستره، قابل قیاس و شایان بررسی است. در زمره مهمترین

* - استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اصفهان s.m. hashemi @ Litr.ui.ac.ir

ویژگی های این آثار، می توان: رویارویی با موانع و رخدادهای طبیعی و ماورای طبیعی، شگفت انگیزی، استقبال از خطر و ماجراجویی، ورود قهرمانان به جزایر و عرصه های ناشناخته و پدیده «کشتی شکستگی» را بر شمرد.

واژه های کلیدی:

ادبیات جهان، ادبیات شرقی و ایرانی، داستانهای بحر پیمایی، اودیسه، گرشاسبنامه.

مقدمه:

کشتی شکستگانیم ای باد شرطه برخیز
باشد که باز بینیم دیدار آشنا را
(حافظ)

دریا پیوسته با مهابت، جذبه و جاذبه بی پایان و راز واره اش، ذهن بشر - بویژه انسان کلاسیک - را به سوی خویش معطوف نموده است؛ بویژه آنکه در ادوار باستانی دریا، عرصه ای ژرف، ناپیدا کران و بستری سرشار از شگفتی ها و رازها و ناشناخته ها تلقی می شد و همچون گردابی عظیم و هولناک که رازهای جاودانه خود را که تنها بخش اندکی از آن بر بشر آشکار گردیده، پیوسته پاسبانی می کند. فردوسی آن گاه که قصد ترسیم زندگی پر تلاطم و دشواری دستیابی انسان به هدایت و رستگاری را دارد، چنین می سراید:

حکیم این جهان را چو دریا نهاد
برانگیخته موج ازو تند باد
و شاعر نزدیک به او، اسدی توسی در تمثیل از همان مضامین و تیرگی و ابهام مسیر بشر به سوی سر منزل نهایی، باز هم از دریا و بی کرانگی آن سخن می راند:

چو دریاست این گنبد نیلگون
جهان چون جزیره میانش درون
شب و روز در وی چو دو موج بار
یکی موج ازو زر و دیگر چو قنار
چو دریاست گیتی تن او را کنار
برین ژرف دریاست جان را گذار
برفتن رهش نیست زی جای خویش
مگر کشتی و توشه سازد ز پیش
(گرشاسبنامه)

بدین گونه، عطش بشر برای دانستن و پرده برداشتن از نادانسته‌ها و نیز ضرورت‌های مادی زندگی، رفته رفته بشر را هر چه بیشتر به دریا رهنمون ساخت. نبرد پیوسته و طولانی بشر با دریا و راهیابی او به اعماق آن دستمایه ای ساخت برای افسانه گویان و داستان‌سرایان و شاعران خیال پرداز تا بر اساس تجربیات خود و یاری جستن از ذهن خلاق و جوالشان، اندیشه‌ها و آمال بشری را در افسانه‌ها و سروده‌های خود جلوه‌گر سازند.

متن مقاله:

در ادبیات جهان -چه شرقی و چه غربی، قدیم یا متأخر- به آثاری متعدد باز می‌خوریم که طرح و محور اصلی این آثار را "سفر دریایی" شکل می‌دهد. غالب این آثار در زمره آثار مهم و برجسته جای می‌گیرند. هر اثر ادبی خود مکاشفه و سیرو سفری درونی است که از ذهن نویسنده بر صفحه کاغذ نقش می‌بندد و خواننده را سوار بر امواج خیال به این سو و آن سو می‌برد. علاقه به سیرو سفر والهام بخشی آن به عنوان اصلی مهم، در میان شاعران سبک هندی در ایران، و شاعران و نویسندگان عصر رمانتیک اروپایی پذیرشی عام یافته است.

علاوه بر قطعات شاعرانه بشمار در وصف -غالباً- افسونگری و دل‌انگیزی سفر؛ حماسه‌ها، رمانها، داستان‌ها و سفرنامه‌های بسیار مبتنی بر این پدیده دیرینه زندگی بشر، در پهنه ادبیات به منصفه ظهور رسیده است. بخشی از این آثار که در شمار مشهورترین آثار ادبی است، بر پایه بحر پیمایی و سفرهای دریایی شکل گرفته است؛ از حماسه‌های باستانی، همچون: "اودیسه" همر و "آئیید" ویرژیل گرفته تا رمانهای ادوار متأخر، همچون: "راینسون کروزو" دفو، "راینسون سویسی" مسیوویس، "سفرهای گالیور" سویفت، "بیلی باد" و "موبی دیک" ملویل، "جزیره گنج" استیونسن، "سفر به دور دنیا در هشتاد روز" و "بیست هزار فرسنگ زیر دریاها" ی ژول ورن و "گرگ دریا" و "کشتی اسنارک" جک لندن، "کتیکی" ثور هیردال و...

بر خلاف آنچه در بدو امر به نظر می آید، در ادب شرقی و ایرانی نیز از دیرباز آثاری در این باب نوشته شده که قرن ها موجب اعجاب و سرگرمی خوانندگان بوده است، همچون بخش هایی از هزارو یک شب (سفرهای سندباد) " گرشاسبنامه " اسدی طوسی، " داراب نامه " طرسوسی، " اسکندر نامه "، " سندبادنامه " و...

سعی نگارنده در این مقاله، معرفی برخی از این آثار و ویژگی های آنها و نیز مقایسه ای است میان آثار کلاسیک و متقدم ادبیات فارسی و اروپایی (یونانی و لاتینی) و بر شمردن مشابهت ها و مشترکات و گاه تفاوتها ی این گونه آثار در دو حوزه مهم ادبیات جهان و در این جستار برخی آثار متأخر نیز مورد توجه قرار می گیرد.

اودیسه: نام منظومه ای است مشتمل بر ۲۴ سرود، منسوب به همر، شاعر مشهور و نابینای یونان باستان. موضوع این منظومه، داستان جالبی است در خصوص بازگشت اولیس (Ulysses) پادشاه اساطیری ایتاک و پهلوان نامدار جنگ تروا، که در مسیر بازگشت از طریق دریا و سفرهای دریایی دچار سرگشتگیها و حوادث ناگواری می شود و برای نجات زن وفادار خود، پنلوپ و پسرش، تلماک به کارهای دلاورانه دست می یازد. در این اثر می خوانیم: سفر اودیسه پس از بازگشت از محاصره تروا تا قلمرو سلطنت پدرش، ایتاک ده سال طول کشید که همراه با حوادث زیادی بود. او و دوستانش نخست وارد جزیره ای شدند که قبیله سیکون ها در آن زندگی می کردند و بعد به سرزمین لوتوفاژها (لوتوس خورها) رفتند که مردم آنجا از نوعی نیلوفر به نام لوتوس تغذیه می کردند و هر کس آن را می خورد در حالتی شبیه خواب (کرختی) فرو می رفت و برخی از یاران اودیسه بر خلاف دستور او از آن نیلوفرها خوردند و چون به کشتی باز گشتند، راضی نبودند کاری جز خوابیدن و دراز کشیدن بکنند. آنان از آنجا به سرزمین سیسیل رفتند و در آن جزیره به وسیله یکی از سیکلوپ ها (غولان یک چشم) به نام " پولی فم " زندانی شدند که برخی از آنان را بلعید، اما اودیسه کاری کرد که او مست شد و هنگام مستی هیزمی سوزان در تنها چشم پولی فم فرو کرد. در مرحله بعد، اولیس با شگرد خاصی خود و یارانش را از افسون سیرن ها رهایی بخشید

وسپس کمینگاه "سیلا" و مردابهای "کاربید" را پشت سر گذاشتند. آنان سپس به جزیره تریناسی رسیدند و در آنجا برای رفع گرسنگی چند راس از گاوهای مقدس خدای خورشید را کشتند و در نتیجه آن زئوس همه دوستان اودیسه را در دریا غرق کرد و خود او را نیز امواج دریا در جزیره ای که یکی از نمف‌ها به نام کالیپسو در آن زندگی می‌کرد، پرتاب کرد. اودیسه مدت هشت سال پیش از آنکه بار دیگر به سفر خود ادامه دهد، در آن جزیره اقامت گزید.

پس از کشتی شکستگی دیگری که به سبب دشمنی پوزئیدون، پدر سیکلوپ پولمی فم انجام گرفت، اودیسه به ایتاک رسید و به سر کوبی مخالفان و مزاحمان خانواده خود پرداخت و سرانجام به همسر خویش پیوست و آنان سالیان دراز با خوشبختی و شادکامی زندگی کردند. می‌گویند اودیسه عاقبت در دریا بدرود زندگی گفت.

آنتیید: سروده ویرژیل (قرن اول قبل از میلاد) شاعر نامبردار رومی و داستان آنه آس (Aeneas) جد افسانه‌ای رومی‌هاست. آنه آس، شاهزاده تروایی، از جنگ تروا گریخته، پس از سفری پر ماجرا در دریاها و جزایر و اقامتی چند در کارتاژ به ایتالیا می‌رسد. در این سفر، دیدون (Didon) ملکه کارتاژ عاشق آنه آس می‌شود، اما آنه آس او را رها می‌کند. ملکه دست به خودکشی می‌زند و این باعث جنگ و خصومت بین روم و کارتاژ می‌گردد (شمیسا، ۱۳۷۰: ۷۱). به طور کلی، مضامین آنتیید تقلید و تکراری از ایلیداد و ادیسه هومر یونانی است و آن را جزو حماسه‌های مصنوعی باید شمرد (رزمجو، ۱۳۷۰: ۵۹).

رایینسون کروزو: دانیل دفو، نویسنده نامدار انگلیسی به سال ۱۷۱۹ بر اساس ماجراهای دریانورد کشتی شکسته اسکاتلندی، الکساندر سلکرک رمان مشهور رایینسون کروزوئه را نوشت که نام او را در سراسر جهان بر سر زبانها انداخت. در این رمان، سرگذشت مردی خویشتندار و متکبر به نام رایینسون کروزوئه، که مدت ۲۴ سال در جزیره ای دور افتاده تنها زندگی می‌کند، نقل می‌شود. او در پرتو جرأت، شکیبایی، قابلیتها، قدرت هوش و ابتکار شگفتی‌آورش با مشکلات و حوادث گوناگون دست و

پنجه نرم می کند و بر همه آنها پیروز می شود (تراویک، ۱۳۷۶، ج ۲: ۱۰۲۳). اثر یاد شده، بیانگر حماسه قرن هیجدهمی ای است از قابلیت اراده انسانی عادی برای بقای خویش و نظام بخشیدن به وضعیت اقتصادی ای که در متن ناسازگارترین محیط است. مضمون اراده الهی در داستانهای دفو و بویژه در رابینسون کروزوئه مشاهده می شود. کروزوئه در آن جزیره به کیفر گناهانش، تنها رها می شود، زیرا از مسیر فرمان الهی گام بیرون نهاده بود. رها شدن در جزیره ای تنها، نتیجه نافرمانی از والدین و دنبال کردن زندگی ای آکنده از گناه بود. برای مثال، هر ماجرای که کروزوئه با آن مواجه می شد، به تلخ کامی می انجامید: نخستین سفر دریایی اش بر اثر توفانی هولناک متوقف گردید. در دومین سفر گرفتار دزدان دریایی ترک شد و به اسارت آنان درآمد و در پی گریزی پرماجرا، سرانجام موفق شد به عنوان کشاورز در برزیل به کار مشغول شود. ناخشنود از زندگی برای برده آوردن، سفری دیگر را به جزایر کارائیب آغاز می کند و در آنجا خداوند بر او خشم می گیرد و او را در جزیره ای غیر مسکون رها می سازد.

در مواقعی کروزوئه احساس می کند درمانده ترین موجودی است که تا کنون پای به جهان هستی نهاده است. مضمون "لطف الهی" بویژه زمانی در جزیره ظاهر می شود که کروزوئه به وضعیتی که گرفتار آمده بود، می اندیشید، مکرر در مکرر؛ و با خداوند رازو نیاز می کند و از او طلب بخشایش دارد و نیز امید لطفی که بتواند در برابر اراده خداوند گاری اش تسلیم باشد (داف، ۱۳۷۴: ۱۲ و ۹۶). رمان، یک داستان ماجراجویی واقع گرایانه است که در قالب سنت رمان های پیکارسک نوشته شده است. این کتاب حدیث نفس مرد جوانی است که همه هشدارها را نادیده می گیرد تا زندگی پر ماجرا را در دریاها و اقیانوس ها دنبال کند. در این اثر، شاهد رویدادهای هیجان انگیز و ماجراجویانه ای هستیم، چون توفان های متعدد، در هم شکسته شدن کشتی ها، زلزله، نبرد خونین با وحشیان و شورشیان و فراری پهراس از تهاجم گرگ ها (همان: ۱۲ و ۹۶).

سفرهای گالیور: شاهکار جوناتان سویفت (م ۱۷۴۵) بیانگر تلخترین حملات طنزآمیز او بر نوع بشر است. این طنز شگفتی انگیز که در سال ۱۷۲۶ انتشار یافته است

و چهار کتاب را در بر می‌گیرد، داستان مسافرت گالیور، پزشک یک کشتی بازرگانی است که ناخدا می‌شود و به سرزمین‌های دور افتاده و پر از شگفتی سفر می‌کند. در کتاب نخست، کشتی گالیور در هم می‌شکند و او به سرزمین لیلیپوت، که ساکنانش کوتوله‌هایی به اندازه یک بند انگشتند، می‌افتد. سوئیفت در این جا آدمها و همه چیز را کوچک می‌کند، تا انسانها و دنیایشان را حقیر و مضحک جلوه دهد. در کتاب دوم، گالیور در برابردینگانگ، سرزمین غول پیکران، تصویر می‌شود. سوئیفت در این بخش، با بزرگ کردن مقیاسها و تبدیل آدمها به غول، آنها را نفرت انگیز می‌نمایاند. در کتاب سوم، گالیور به جزایری بس عجیب، چون «لاپوتا»، قلمرو حکومت خردمندان سفر می‌کند. سوئیفت در این بخش، فلاسفه، دانشمندان و سیاستمداران را به هجو و تمسخر می‌گیرد. در کتاب چهارم، گالیور به «هوین نم لند» (Houyhnhnmland) دیار اسبان خردمند، می‌رسد. اسبان که هوین نم نام دارند، با خرد و سادگی و تقوا و خیراندیشی زندگی می‌کنند. آنان در واقع تجسم بخش فضایل نوع بشرند. هوین نم‌ها به ناگزیر از حیواناتی انسان نما به نام «یا هو» (Yahoos) که پست نژاد و نفرت انگیزند، فرمان می‌برند. گالیور نیز کاملاً شبیه همین فرومایگان است، اما بیهوده اصرار می‌ورزد که از آنها نیست؛ چه خود سوئیفت تاکید دارد که همه انسانها یا هو هستند.

«سفرنامه گالیور» را معمولاً کتابی سرگرم کننده برای کودکان می‌دانند، اما این اثر یک طنز گزنده سیاسی و اجتماعی از زندگی و ارزشهای عصر خویش است. اساساً سوئیفت این کتاب را با خشمی شدید علیه خشونت، شرارت، خیانت، و حماقت بشریت، و به منظور آزرده جهانیان نگاشته است، نه برای سرگرم کردن آنها. با این وصف، برای خوانندگان پس از عصر قریب به سوئیفت، ماجراهای جالب و صحنه‌های بدیع داستان که در طی سفرهای مخاطره آمیز دریایی به وقوع می‌پیوندد، تنها عامل توجه به اقبال مستمر به این داستان نسلهاست.

«موبی دیک» و «بیلی باد»: موبی دیک یا وال سفید (۱۸۵۱) مشهورترین رمان هرمان ملویل و در نوع خود شاهکاری جاودانه است. او در این اثر پیچیده - که در آن

نمادگرایی با روایتی واقع‌گرایانه به هم آمیخته- داستانهایی را که از دریا نوردان درباره نهنگی سفید و غول پیکر شنیده است، در چارچوب داستانی نمادین و حماسی بازگو می‌کند. صحنه اولیه داستان، و فاجعه انتقام نهنگ، که اوجی به داستان می‌بخشد، به گونه‌ای عالی و هیجان‌انگیز به تصویر کشیده شده است. مویی دیک رمانی است به معنی واقعی کلمه نمادین و نمادهای آن نیز بسیار پیچیده اند. نهنگ سفید مظهر چه چیزی است که چنان توجه ناخدا «احاب» را بر می‌انگیزد که ملوانانی گرد می‌آورد و همه را- غیر از راوی داستان- به سوی مرگ می‌کشاند؟! به طور کلی، این رمان را بررسی و تاملی فلسفی و اخلاقی در ماهیت خیر و شر، قدرت اراده در رویارویی با تقدیر، و ستیزی ابدی میان انسان و کاینات خوانده اند. آخرین بررسی ملویل در ماهیت خیر و شر در رمان کوتاه و رمزگونه اش «بیلی باد» (۱۹۲۴) انجام می‌گیرد. این رمان داستان دریانوردی خوش اندام و جوان و جریان محاکمه و مرگ ناحق وی را حکایت می‌کند. ذکر این نکته سودمند است که بدانیم غالب رمانها و اشعار ملویل، سفرنامه‌هایی هستند که رنگ رمان و قالب شعر به خود گرفته اند، همچون: «تای پی» (۱۸۴۶) که ماجرای سفر و گرفتاری نویسنده به دست آدمخواران را در جزایر مارکیز اقیانوس آرام شرح می‌دهد. «اومو»، «ماری»، «ردبرن»، «نیمتنه سفید» نیز بر همین منوال هستند.

«دریانورد فرتوت»: منظومه «دریا نورد فرتوت» بخشی از «چکامه های غنایی» سروده ساموئل تایلر کلریج شاعر و نظریه پرداز مشهور انگلیسی است. این منظومه بلند شگفت‌ترین شعر رمانتیک در ادبیات انگلیسی است. دهشتپایش قوی و فراموش نشدنی و شگفتی‌انگیزند، و تمامی اثر لبریز از زیبایی غنایی است. داستان منظومه از زبان دریانورد پیری حکایت می‌شود که در یخهای قطبی پرنده‌ای را با گلوله می‌زند و کشتی او دچار نفرین می‌شود. باد مخالف وزیدن می‌گیرد، ذخیره آب ته می‌کشد، ملوانان از گرسنگی می‌میرند، و دریانورد پیر تنهای تنها می‌ماند (تراویک، ۱۳۷۶، ج ۲: ۱۰۳۹).

سفرهای سندباد (از مجموعه داستان های هزار و یک شب): افسانه شرقی سندباد بسیار مشهور است و مشهورترین قصه از مجموعه قصه های هزار و یک شب است.

«سندباد» مردی است که پس از مرگ پدرش، برای کسب ثروت و دیدن عجایب جهان به سفرهای هفتگانه مبادرت می‌ورزد و در پایان، به یکی از ثروتمندان بغداد بدل می‌گردد. وی پس از نقل حوادث سفرهای خود به «هندباد» فقیر و اکرام وی، خطاب به او می‌گوید: «اکنون من در انتظار آخرین سفر خود هستم که در آن، خرید و فروشی نیست و پولی مبادله نمی‌شود و به کشتی نیاز ندارد و هرگز کسی از آن باز نمی‌گردد.» (سعیدیان، ۱۳۹۶: ۱۰۳۳) این اثر شرقی از آن هنگام که در اروپا شناخته شده، پیوسته تاثیر خود را در آثار نویسندگان این قاره بر جای گذاشته است. داستانهای هزار و یک شب در برخی از قسمتهای «قصه‌های کانتربوری» از «چاسر»، و نیز در بعضی از بخشهای «دکامرون» اثر بوکاچو تاثیر گذاشته و گوشه‌هایی از «سفرهای گالیور» و «راینسون کروزوئه» را نیز می‌توان متأثر از هزار و یک شب دانست (کاظمی شیرازی، ۱۳۷۲: ۱۵۵).

«گرشاسبنامه» اسدی طوسی: اسدی، شاعر برجسته ایرانی قرن پنجم هجری، از جمله کسانی است که به نظیره گویی شاهنامه فردوسی اهتمام ورزیده‌اند. گرشاسبنامه به وزن و شیوه شاهنامه فردوسی سروده شده و دارای نه هزار بیت است. تاریخ تالیف آن ۴۵۸ ه. ق است. موضوع این کتاب داستان پهلوانی است به نام گرشاسب که بر حسب روایات داستانسرایان، عموی نریمان، نیای رستم بوده، و در هند، سرانندیب، چین، روم، افریقه، مغرب، قیروان، زنگبار، طنجه، اندلس، اقیانوسها و دریاهای دوردست به سیر و سفر و رزم پرداخته و نام خود را به پهلوانی و گردنکشی مشهور ساخته است (ر.ک. زنجانی، ۱۳۶۲: ۵). از جمله ویژگیهای برجسته این اثر، سفرهای دریایی گرشاسب در اقیانوس هند، سواحل شرقی افریقا، دریای مدیترانه و جزایر عجیب و شگفت آور آن‌هاست که از این نظر در میان آثار منظوم فارسی، نظیر و بدیلی ندارد.

در صحنه ای از داستان، نزدیک شهر طنجه، گرشاسب به جزیره ای نزدیک می‌شود و مردی را می‌بیند که از کوه پایین می‌آید و کمک می‌طلبد. گرشاسب از گرفتاری که برای او پیش آمده بود، باز می‌پرسد و مرد می‌گوید: از بزرگان اندلس هستم. باد

کشتی ما را بدین طرف کشاند. از کوه نره دیوی آمد و کشتی ما را گرفت و دو بیست نفر مسافران آن را خورد و تنها من مانده ام. گرشاسب او را در کشتی خود می نشانند و به جنگ آن دیو یا غول آدمی خوار که نامش «منهراس» است، شتافته، او را در غار خویش به بند می کشد:

سپهد مر او را به کشتی نشاست	به کین جستن دیو خفتان بخواست
گرفتند لشکر به یکره خروش	که او منهراس است با او مکوش
دژ آگاه دیوی بد و منکر است	به بالا چهل رش ز تو برتر است...
چو شیرانش چنگال چون غول روی	به کردار میشان همه تنش موی
دو گوشش چو دو پرده پهن و دراز	برون رسته دندان چویشک گراز

(همانجا: ۳۱ و ۳۳)

صحنه مورد نظر، همانندی بسیار با صحنه هایی مشابه از داستان «ادیسه» و «سندباد» می یابد. بازدید و سیاحت گرشاسب از جزایر اقیانوس هند و مشاهده شگفتی های آنها نیز با حوادث دو اثر یاد شده قابل قیاس است.

«داراب نامه»: این اثر، داستانی است به نثر، تالیف ابوظاهر طرسوسی که در حدود اواسط قرن ششم ه. تالیف شده و آن در وصف وقایع زندگی داراب، پسر همای و شامل روایتی مخصوص از اسکندر نامه است (معین، ۱۳۶۴، ذیل «داراب نامه»). این داستان همانند همه روایات پهلوانی قدیم، چون به دست قصه گوینان افتاد، با مطالب جدید و مخصوصاً با بیان عجایب کوهها و جزیره ها و دریاها آمیخته گشت تا شنوندگان و خوانندگان این داستانها را بیشتر مجذوب سازد (طرسوسی، ۱۳۴۴، مقدمه). بخش درخور توجهی از این اثر نسبتاً حجیم به شرح حوادث و ماجراهای شگفت انگیز داراب در دریاها و جزایر هند، عمان، زنگبار و یونان مربوط می شود. به اعتقاد ذبیح الله صفا، عجایب بر و بحر که در این داستان بوفور دیده می شود، منحصر به دارابنامه نیست و همین وضع را در داستانهای دیگری که تا حدود قرن ششم به نظم درآمده اند، از قبیل: گرشاسبنامه و برزنامه و امثال آنها می توان یافت. داستانهایی که مربوط به این

عجایب بر و بحر و خاصه عجایب جزایر است، زاییده اندیشه های افسانه‌ای ایرانیان درباره دریاها و جزایر آنها و ساکنان آن جزایر از نژادهای ناشناخته است که دست آویز خوبی برای قصه گوینان بود تا شنوندگان خود را با استماع آنها سرگرم کنند و بر رونق حلقه آنها بیفزایند (همانجا: ۲).

در این اثر با توجه به تاثیر پذیری راویان آن از روایات یونانی و سریانی، مشابهت بسیار با آثار یونانی، بویژه «ادیسه همر» قابل مشاهده است، بویژه آنجایی که داستان به شرح حوادث زندگی داراب در جزایر یونان می پردازد و خواننده گاه احساس می کند با یک «اولیس» ایرانی روبه روست؛ با این تفاوت که داراب علاوه بر آوارگی و سرگردانی، به حکومت و سلطنت جزایر یونان نیز دست می یابد و پس از آن بناچار به سوی سرزمین مادری خود، ایران مراجعت می کند؛ همان گونه که اولیس راه «ایتاک» را در پیش می گیرد.

نتیجه گیری:

بخشی از آثار مشهور در عرصه ادبیات جهان، بر پایه سفرهای دریایی شکل گرفته است. بر خلاف آنچه در بدو امر به نظر می آید، در ادب شرقی و ایرانی نیز از دیرباز آثاری بر این مبنا پدیدار شده که قرن ها موجب اعجاب و سرگرمی خوانندگان بوده است و به جرأت می توان گفت ادبیات غرب در برخی موارد وامدار این قبیل آثار شرقی و ایرانی است که از راه ترجمه از دیرباز در میان غربیان شناخته شده و مورد استفاده قرار گرفته است. مهمترین ویژگی ها در این گونه آثار که بر پایه تخیل محض شکل گرفته است، فهرست وار عبارتند از: رویارویی با مشکلات و حوادث طبیعی و ماوراءالطبیعی، اعجاب انگیزی، ماجراجویی، ورود قهرمانان به جزایر و عرصه های ناشناخته، پدیده «کشتی شکستگی»، رویارویی با موجودات خیالی دهشتناک، همچون غولان، مارهای عظیم الجثه، اژدها، ماهیان کوه پیکر و رؤیت پریان دریایی، مردمان آبی و پدیده های شگفت.

منابع

- ۱- اسدی طوسی، ابونصر علی بن احمد. (۱۳۷۱). *گرشاسبنامه*، به اهتمام حبیب یغمایی، تهران: چاپخانه بروخیم.
- ۲- ----- (۱۳۶۲). *گرشاسبنامه (خلاصه داستان)*، به کوشش برات زنجانی، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۳- تراویک، باکتر. (۱۳۷۶). *تاریخ ادبیات جهان* (جلد ۲) ترجمه عربعلی رضایی، تهران: نشر فرزانه.
- ۴- پلودن، لیدی و. (۱۳۵۱). *اساطیر یونان*، مترجم: محمد نژاد، تهران: انتشارات پدیده.
- ۵- داف، توماس. (۱۳۷۴). *نگاهی دیگر بر رایینسون کروزوئه*، مترجم: مهدی افشار، تهران: کتاب مهناز.
- ۶- رزمجو-حسین. (۱۳۷۰). *انواع ادبی*، مشهد: انتشارات آستان قدس.
- ۷- سعیدیان، عبدالحسین. (۱۳۶۹). *دائرة المعارف ادبی*، تهران: امیرکبیر.
- ۸- شمیسا، سیروس. (۱۳۷۰). *انواع ادبی*، تهران: باغ آینه.
- ۹- شیرازی، محمد حسن. (۱۳۷۲). *تاریخ جهان اسلام و روابط خارجی آن از آغاز تا امروز*، تهران: نشر فرزانه.
- ۱۰- طرسوسی. (۱۳۴۴). *داراب نامه طرسوسی*، تصحیح ذبیح الله صفا. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- ۱۱- فردوسی. (۱۹۶۶ م). *شاهنامه*، تحت نظر ی. ا. برتلس و... چاپ مسکو.
- ۱۲- معین، محمد. (۱۳۶۴). *فرهنگ فارسی معین*، تهران: امیرکبیر، چاپ هفتم.
- ۱۳- نظامی. الیاس بن یوسف. (۱۳۴۲). *خمسه (اسکندرنامه)*، تصحیح وحید دستگردی، تهران: موسسه مطبوعاتی علمی.
- ۱۴- همر. (۱۳۴۹). *اودیسسه*، ترجمه سعید نفیسی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.